

## SUN'IY INTELEKT: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

**Tuychiyeva Saodat Melikuziyevna<sup>1</sup>, Avlaqulov Bobir Ro'ziqulovich<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>TAFU "Psixologiya" kafedrası mudiri, p.f.d, professor DSc

<sup>2</sup>University of Tashkent for Applied Sciences, Teacher of the department "Psychology" Street  
Gavxar-1 Tashkent 100149 Uzbekistan

<sup>1</sup>orcid: 0009-0005-2112-2394

<sup>2</sup>E-mail: boburaslan1821@gmail.com

**Annotatsiya:** Mualliflar, yaqin kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan sun'iy intellektni inson psixologiyasida ijtimoiy qatlam jamiyati makoniga integratsiyalashning asosiy muammolarini ajratib ko'rsatib, ularni oldini olish yoki hech bo'lmasa kamaytirish, ijobiy psixologiyalarini mumkin bo'lgan usullarini belgilab beradi.

**Kalit so'zlar:** sun'iy intellekt, kompyuter, robot, fikrlash, ong, idrok, shaxsiyat, jamiyat, insoniyat, muammolar, istiqbollar, kelajak.

Zamonaviy voqelikda ilmiy va davlat darajasidan tortib, *"oshxona"* suhbatlari va ommaviy axborot vositalaridagi turli muhokamalargacha bo'lgan turli darajalarda sun'iy intellekt (**SI**), mashinalarning *"aqlilligi"* va ularning qo'zg'olon ko'tarish ehtimoli mavzulari faol muhokama qilinmoqda. Leytmotivda sanab o'tilgan mavzularning eng chekkasi, so'nggi o'n yillikdagi Amerika kinematografiyasidan o'tib, oddiy odamning ongini dahshatli vizual rasmlari bilan qo'rqitib, nazoratdan chiqib ketgan sun'iy intellekt (*robotlar*) tashuvchilari hukmronligi ostida tobora avj olmoqda.

Masalan, braxmanizmida biz haqiqat deb ataydigan barcha narsalar ong mahsuli hisoblanadi; biologik kontseptsiyada esa ong psixologik va biologik materiyaning rivojlanish natijasi; Klassik Kopengagen variantidagi kvant nazariyasida *"ong va jismoniy olam - bir voqelikning bir-birini to'ldiruvchi jihatlari"* deb ta'riflanadi[1].

Yuqorida aytilgan fikrlarga qo'shimcha ravishda, Alphabet sobiq rahbarining [2] sun'iy intellektidan muhim vaziyatlarda foydalanish mumkin emasligi haqidagi noaniq bayonoti ham yangramoqda, chunki *"barcha zamonaviy texnologiyalarda jiddiy xatolar mavjud"*gini vizual olam bilan qo'rqitib, nazoratdan chiqib ketgan sun'iy intellekt (*robotlar*) neyrotarmoq tashuvchilari hukmronligi ostida deb xabar beradi. Bunda ilmiy nutqda *"tafakkur"*, *"ong"*, *"intellekt"* kabi asosiy tushunchalar borasida yakdil fikr mavjud emasligi deyarli e'tibordan chetda qolmoqda. Qolaversa,

ushbu tushunchalarning mazmun-mohiyati psixologik tahlili ularni ko'rib chiqish mumkin bo'lgan paradigмага qarab tubdan farqlanadi.

Masalan, braxmanizmda biz haqiqat deb ataydigan barcha narsalar ong mahsuli hisoblanadi; psixologiyasida ijtimoiy qatlam biologik kontseptsiyada esa ong biologik materiyaning rivojlanish natijasi; Klassik Kopengagen variantidagi kvant nazariyasida ***“ong va jismoniy olam - bir voqelikning bir-birini to'ldiruvchi jihatlarini”*** [1].

Sun'iy intellektning imkoniyatlari, istiqbollari va axborot tahdidlari haqida fikr yuritishda yuzaga kelgan vaziyatning o'ziga xosligi, psixologik ongning tabiati va intellektning mohiyati haqidagi ochiq savoldan tashqari, sun'iy intellektda sun'iy ong mavjudligini xolis tasdiqlash mumkin bo'lgan asosli diagnostika bazasining mavjud emasligidir. Bugungi kunda mavjud bo'lgan Nyuell-Saymon gipotezasi (*har qanday ramzlar bilan ishlaydigan tizim intellektual hisoblanadi*) va Tyuring testi (*agar sun'iy intellekt onnga ega bo'lsa, suhbat chog'ida inson uni boshqa odamdan ajrata olmaydi*) diqqat bilan o'rganilganda bunday asos bo'la olmaydi.

Hozirgi bosqichda sun'iy intellektning rivojlantirishning asosiy istiqbolli yo'nalishi sun'iy intellektning qaror qabul qilish qobiliyatini kengaytiradigan zamonaviy dasturlarni yaratishdan iborat bo'lmoqda. ***“Yandeks”*** texnologiyalarini tarqatish bo'yicha direktori Grigoriy Bakunov bu borada juda to'g'ri ta'kidlaganidek: ***“Hozirgi kunda neyron tarmoqlar inson uchun qilayotgan asosiy ish - uni ortiqcha qaror qabul qilishdan xalos etmoqda.”***

O'z-o'zini o'qitish qobiliyati tahlil, sintez, taqqoslash kabi operatsiyalarni o'z ichiga olganligi sababli, keyingi bosqich - psixorefleksiya - amalda muqarrar va erkinlashib boraveradi. Ammo psixorefleksiyaning mavjudligi allaqachon ong va psixologik anglash qobiliyatining ***“belgisi”*** hisoblanadi. Shu bilan birga, yuqorida qo'llanilgan har bir tushuncha, maqolada ta'kidlanganidek, noaniq bo'lib, ushbu sxemaning o'zi ***“ong”*** tushunchasiga qanday mazmun berilishiga bog'liq: axborot bilan ishlash qobiliyati (*olish, qayta ishlash, saqlash*) yoki o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyati kelajagi noaniq bo'lib boraveradi. Yuqorida biz sun'iy intellektning rivojlantirishning oqilona muammolarini ko'rib chiqdik, ammo deyarli hamma narsaning o'ziga xos alter **EGO**si bo'lgani kabi, bu holatda ham axloqiy muammolar mavjud:

Robotlashtirish yangi texnogen darajada qullikning qayta tiklanishimi?

Sun'iy intellektning ehtimoliy rivojlanishining tarkibiy qismlari o'z-o'zini o'rganish aks ettirish - falsafiy fikrlash, psixologik ong, o'z-o'zini anglash, sun'iy intellektning yaratishda ***“zombilik”***ning kuchayishi yoki Xudo odamni yaratganida tabiat tomonidan boshlangan sxemani ishga tushiramizmi?

O'zi ***“ong”*** tushunchasiga qanday mazmun berilishiga bog'liq: axborot bilan ishlash qobiliyati (*olish, qayta ishlash, saqlash*) yoki o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyati.

Shunday qilib, insoniyat kelajagi uchun uchta muhim savol yuzaga keladi:

1. Sun'iy intellektga qanday asoslar qo'yiladi?

2. Ular qanday bog‘lanadi yoki nazorat chegarasi?
3. Sun‘iy intellekt ularni qay darajada o‘zgartira oladi?

Bizning fikrimizcha, o‘z-o‘zini rivojlantirish g‘oyasidan kelib chiqadigan bo‘lsak, uchinchi masala eng muhim hisoblanadi, chunki sun‘iy intellekt o‘ta og‘ir vaziyatda nazoratdan chiqib ketishi mumkin va bunda u insoniyatda oliy deb e‘tirof etiladigan, lekin amalda ularga amal qilinmaydigan etnopsixologik qadriyatlarga yo‘naltirilishi ehtimoli kam (uni inkor eta boshlaydi).

Yuqorida biz sun‘iy intellektni rivojlantirishning oqilona muammolarini ko‘rib chiqdik, ammo deyarli hamma narsaning o‘ziga xos alter **EGO**si bo‘lgani kabi, bu holatda ham axloqiy va axborot xavfsizligi muammolar mavjud: bu, robotlashtirishning yangi texnogen darajada qullikning qayta tiklanishi yoki imkoniyat?

Boshqacha aytganda, hozir biz bunday holatda ajdodlarimiz me‘rosi, najot bo‘lgan tafakkur va ilmimizni **SI**ni uzoq vaqt nazorat qila olishimiz yo‘lida foydalanyabmiz yoki tobelik xatosini takrorlamayapmizmi?

### ***“Kompyuterni fikrlashga o‘rgatish mumkinmi?”***

Bu savolga javob fikrlashni qanday tushunishimizga bog‘liq. Agar tafakkurni psixologik jihatdan ongning integral protsessual xususiyati deb tushunsak, javobim salbiy bo‘ladi. Ongning virtual faoliyati juda murakkab bo‘lgani sababli uni kompyuterda to‘liq hisoblash va takrorlash mumkin bo‘lgan jarayon emas. Biroq kompyuterda tabiiy fikrlash jarayonining ayrim xususiy jihatlarini modellashtirish mumkin. Insoniyatning eng muhim vazifasi tobora murakkab va mustaqil mashinalar yaratish emas, balki o‘z-o‘zini takomillashtirishdan iborat. Bu harakatlarga sifat beradigan motivatsiya.

Qadimiy dunyodan beri uch xil motivatsiya mavjud: ulardan ikkitasi qulni ayblaydi (*jazodan qo‘rqish yoki rag‘batlantirishga intilish tufayli qilingan harakat*) va bittasi erkin insonni (*o‘z e‘tiqodidan kelib chiqib qilingan harakat*). Sun‘iy intellektda motivatsiya bo‘lmasa, u shunchaki vosita bo‘lib qoladi. Xulosa qilib aytganda, quyidagi mulohazalarga kelish mumkin.

Muammolar: Tushunchalar apparatining to‘liq ishlab chiqilmaganligi, yagona fanlararo tushunchalar istiqbolli muvofiq rejalar apparatining mavjud emasligi. Inson jamiyatidagi ijtimoiy-psixologik va iqtisodiy muammolar hal etilmaganligi. Natijada esa ko‘pchilikning ma‘naviy saviyasi past bo‘lib, uning psixologik maqsadni anglash mohiyatini yo‘qligi ularni insonda chinakam insoniylik xususiyatlarini namoyon etuvchi shaxslar sifatida emas, faqat biologik tur vakillari sifatida ko‘rishga imkon bermaydi. Yagona tushunchalar tizimini yaratish, psixologik va ijtimoiy-gumanitar hamda tabiiy-ilmiy bilimlarni o‘zida mujassam etgan yagona ko‘p o‘lchovli dunyo manzarasini barpo etish, chunki dunyo yagona bo‘lib, uning sohalarga bo‘linishi dastlab o‘rganishni qulaylashtirish maqsadida yuzaga kelgan. Sun‘iy intellekt (**SI**) texnologiyani, ayniqsa sun‘iy intellektni qattiq funktsionallik bilan cheklash, chunki agar bu cheklovlar bo‘lmasa, texnik ***“xizmatchilar”*** o‘zlarining

**“xo'jayinlaridan”** oshib ketish ehtimoli ularning aksariyati o'z hayotlarini jaholat va zulmatda o'tkazishni afzal ko'rishadi va nazoratdan chiqib, o'zlari xo'jayinlarga aylanishadi ertaga.

Bekorga emaski, **“Gegel biror joyda ta'kidlaganidek, barcha buyuk jahon-tarixiy voqealar va shaxslar ikki marta takrorlanadi: birinchi marta fojia sifatida, ikkinchi marta esa farz sifatid”** [6].

Ichki siyosatda davlatning eng yuqori qadriyati inson ekanligi haqidagi tezisni e'lon qilishdan maqsad, xususan **SI**dan foydalanishda, kafolatlangan bepul ta'lim, tibbiy yordam va madaniy merosga kirishni ta'minlaydigan mexanizmni qayta tiklash orqali vaqtni va inson mehnatini tejashni amalga oshirishga o'tish, chunki **“Sog'lom mamlakatda o'qimagan va madaniyatsiz odamlarning kelajagi yo'q”** [1 ]7, 116-sahifa].

Zamonaviy jamiyatda davlatning asosiy resursi inson resursi bo'lganligi sababli, shaxsning hayot faoliyatining barcha yosh bosqichlarida va barcha darajalarida (*intellektual, estetik, axloqiy, jismoniy*) rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur. **SI** ni joriy etish va jiddiy nazoratda ushlab turish, faqat ana shunday yondashuv orqali barkamol shaxsni psixologik jihatdan to'g'ri tarbiyalashi mumkin.

1. Asosiy daromad va mehnatda yangillik, vaqtni tejash, uni joriy etishning ijobiy natijalari (jinoyatchilikning kamayishi; sog'liqni saqlash xarajatlarining kamayishi) uslublarini zamonaviy talablar asnosida, barcha sohalarda istiqbolli ijtimoiy-texnologik yangiliklar yaratishda ilmiy-amaliy hamkorlikda tendensiyalar ishlab chiqish albatta psixologik jihatdan ijobiy tavsiflanadi.

### **Foydalanilgan manbaalar**

- [1] <https://hinews.ru/computers/poyavitsya-li-kogda-nibud-iskusstvennyj-intellekt-s-soznaniem.html> [elektron resurs] - kirish rejimi: URL: <https://vc.ru/p/neural-networks> (kirish sanasi 11.03.2018).
- [2] Alphabetning sobiq rahbari kelgusi o'n yil ichida mashinalar qo'zg'oloni haqida tashvishlanmaslikni taklif qildi <https://republic.ru/posts/89842> [elektron resurs] - kirish rejimi: URL: <https://vc.ru/p/neural-networks> (kirish sanasi 16.03.2018).
- [3] Neyron tarmoqlarning portlashi: Neyron tarmoqlarni kim qiladi, nima uchun ular kerak va qancha pul olib kelishi mumkin <https://www.skoltech.ru/media/bum-nejrosetej-kto-delaet-nejronnye-seti-zachemoni-nuzhny-i-skolko-deneg-mogut-prinosit/> [elektron resurs] - kirish rejimi: URL: <https://vc.ru/p/neural-networks> (kirish sanasi 16.03.2018).
- [4] SOINN - robotlar uchun o'z-o'zini o'rgatuvchi algoritm <https://habrahabr.ru/post/188230/> [Elektron resurs] - Kirish rejimi: URL: <https://vc.ru/p/neural-networks> (murojaat qilingan sana 11.03.2018).
- [5] Ableev S.R., Ongni modellashtirish va sun'iy intellekt: imkoniyatlar chegarasi // Iqtisodiy xavfsizlik xabarnomasi. 2015. №3. URL: Video fan №2 (10) 2018 39

<https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-soznaniya-i-iskusstvennyy-intellekt-predelyvozmozhnostey> (kirish sanasi: 26.03.2018).

- [6] Marks K, Engels F. Lui Bonapartning o‘n sakkizinchi brumeri // Asarlar. 2-nashr. 16-jild. M.: Siyosat nashriyoti, 1960. 833 b. B.374-376.
- [7] Kolesnikova G.I. Rossiyaning ijtimoiy siyosati: XXI asrda shaxsni rivojlantirish konsepsiyasi// Xalqaro ilmiy jurnal. Bo‘lim: Gumanitar fanlar. Moskva, 2017. №3. B.112-117. B.116. .Kirish rejimi: <http://www.tis-journal.com/contents/2017/vypuskno3/>
- [8] Bregman R. Realistlar uchun utopiya. Mukammal dunyoni qanday qurish mumkin/ M.: Alpina Publisher, 2018.4-376. 7. Kolesnikova G.I. Rossiyaning ijtimoiy siyosati: XXI asrda shaxsni rivojlantirish konsepsiyasi// Xalqaro ilmiy jurnal. Bo‘lim: Gumanitar fanlar. Moskva, 2017. №3. B.112-117. B.116. .Kirish rejimi: <http://www.tis-journal.com/contents/2017/vypuskno3/>
- [9] Bregman R. Realistlar uchun utopiya. Mukammal dunyoni qanday qurish mumkin/ M.: Alpina Publisher, 2018.